PROBLEMA «SEMNIFICATULUI UNITAR» LA EUGENIU COŞERIU (CU O APLICAŢIE LA CUVÂNTUL *ROMÂN*)

THE PROBLEM OF THE "UNITARY SIGNIFICATION" AT EUGENIO COSERIU (APPLIED ON THE WORD *ROMÂN* - 'ROMANIAN')

(Abstract)

The concept of "unitary signification" was intuited by Aristotle and later adequately defined by Leibniz, following a criticism made to J. Locke. The importance of this concept for linguistics was shown by Eugenio Coseriu. It was occasioned by the setting of the general principles of lexematics (which are, in fact, the fundamental principles of analytical structuralism). Coseriu mentions, among other things, the principle of functionality, to which he adds an important corollary which regards the signification – the one of the unitary signification – as well as a methodological or technical corollary, namely that of commutation. According to this corollary, "for each distinct linguistic form, in grammar and in lexis, one must first of all assume a unique signification, namely a unitary signification valid for all contexts in which the respective form appears and which can justify its values as motivated by means of contextual framing" (Eugenio Coseriu). The Romanian linguist states that there are three types of unitary signification. In my paper, taking into account the various meanings of the word ROMÂN - 'Romanian', I aim at justifying the appearance of some of its values by means of the concept theorized by Coseriu, by taking into consideration one of the three types of unitary signification.

Cuvinte-cheie: Eugeniu Coşeriu, structuralism, semnificat unitar, accepţii contextuale, român.

Key-words: Eugenio Coseriu, structuralism, unitary signification, contextual values, Romanian.

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

0. Scopul acestei lucrări este acela de a dovedi utilitatea conceptului de «semnificat unitar»[1] pentru cercetările de lexicologie (şi de lexicografie) ce au (sau pot avea) ca obiect materialul lingvistic românesc. Demersul meu va avea trei părţi. În prima parte, voi prezenta etapele conştientizării şi ale teoretizării conceptului în cauză. În partea a doua, mai extinsă, voi întreprinde o analiză semantică a cuvântului *român*, în care voi ignora în mod deliberat ideea de «semnificat unitar», deşi voi apela în mod constant la (alte) diverse elemente ale teoriei coşeriene. Neîndoielnic, o astfel de dispunere a materiei va crea, cel puţin pe moment, o impresie de incoerenţă. Sper ca o atare impresie să dispară în partea a treia, unde voi căuta să unesc rezultatele celor două secţiuni anterioare.

1. Noţiunea de «semnificat unitar» a fost intuită de Aristotel şi definită apoi satisfăcător de Leibniz, în urma unei critici făcute lui John Locke. Importanţa acestui concept pentru lingvistică a fost arătată de Eugeniu Coşeriu, care, dându-i numele actual, l-a definit riguros, clasificându-l şi ilustrându-l, totodată.

1.1. În *Geschichte der Sprachphilosophie* (vol. I, 1969), Coşeriu face referire la un paragraf din *Metafizica* lui Aristotel (cartea G, 1006a, 29 şi urm.), lămurind ce înţelege Aristotel prin „unitatea semnificaţiei": „Aceasta nu înseamnă că un nume poate avea o singură semnificaţie – poate avea mai multe – , ci că semnificaţia adusă în discuţie într-un anumit context trebuie să fie unitară" (Coşeriu 2011: 127-128)[2].

După câţiva ani, într-un articol din 1979, intitulat *το ἕν σημαίνειν. Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles* (vezi Coseriu 1979/2004: 63-71), Coşeriu revine *in extenso* asupra problemei, oferind argumente suplimentare în sprijinul ideilor formulate mai înainte. Printre altele, Coşeriu „arată cum distincţia conceptuală între *semnificaţie* şi *desemnare* era deja prezentă la Aristotel. La această concluzie ajunge pe două căi: prin intermediul hermeneuticii, analizând sensul expresiei «το ἕν σημαίνειν» la Aristotel; studiul gândirii Stagiritului dovedeşte, fără loc de îndoială, prezenţa acestei diferenţieri. Pe de altă parte, clarifică faptul că problema pusă în textul din *Respingerile sofistice*, 165a 11 şi urm. nu este ambiguitatea sau polisemia numelor, ci *polivalenţa* lor, şi că dificultăţile de traducere a respectivului pasaj rezultă din lipsa unei înţelegeri adecvate a semnificaţiei [cuvântu]lui *semainein*, fiindcă Aristotel foloseşte acelaşi termen şi pentru *a semnifica*, şi pentru *a desemna*, deşi distinge cele două noţiuni" [trad. noastră] (Vilarnovo 1993: 93)[3].

[1] Precizez că voi utiliza semnele «» pentru indicarea conceptelor/noţiunilor (eventual, a „lucrurilor") şi (conform tradiţiei) semnele ‘’ (ghilimelele simple) pentru indicarea semnificaţiilor.

[2] Pentru o tratare amănunţită a conceptului de «semnificat» în general la Coşeriu, cu indicarea influenţelor în această privinţă, vezi Munteanu 2011: 259-276.

[3] Fac aici menţiunea că Vilarnovo îl traduce pe *einheitliche Bedeutung* cumva inadecvat prin „significación uniforme" (în orice caz, altfel decât şi-ar fi dorit Coşeriu).

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

1.2. În aceeaşi *Geschichte der Sprachphilosophie*, Coşeriu remarcă, într-un capitol dedicat lui Leibniz, că acesta „dispune de o capacitate remarcabilă de a interpreta faptele de limbă dintr-o perspectivă pur lingvistică" (Coşeriu 2010: 271). Într-o critică făcută lui J. Locke, care identificase mai multe semnificaţii ale conjuncţiei englezeşti *but* (în funcţie de contextele sintactice în care apărea), filozoful german enunţă „un principiu care şi-a păstrat valoarea metodologică până astăzi: Atunci când ne punem întrebarea dacă pentru o anumită formă lingvistică putem accepta sau nu o semnificaţie unitară, trebuie să verificăm dacă putem găsi o parafrază care poate substitui forma respectivă în toate contextele" (*ibid*.). Ca atare, Leibniz afirmă, pe bună dreptate, că în toate exemplele date de Locke (în al său *Eseu asupra intelectului omenesc*) acest *but* ar putea fi substituit prin *et non pas davantage* 'şi nu mai mult'. În consecinţă – spune Coşeriu –, „în mod implicit, Leibniz foloseşte aici un principiu care nu este recunoscut de mulţi reprezentanţi ai lingvisticii moderne. Într-o formulare modernă, acest principiu ar putea suna astfel: la baza diverselor semnificaţii actualizate în vorbire şi condiţionate de context se află o semnificaţie unitară la nivelul limbii. Adevărata misiune a lingvisticii este de a determina această semnificaţie unitară" (*ibid*.: 272).

Coşeriu prezintă mai detaliat acest episod Leibniz vs Locke în partea de început a unui articol esenţial în care are în vedere distincţia fundamentală dintre *semnificat* şi *desemnare – Significado y designación a la luz de la semántica estructural* (1970)[4]. În acelaşi timp, sunt relevate o serie de consecinţe, în plan teoretic, ale conceptului în cauză (vezi Coseriu 1977: 185-187).

1.3. Un alt moment important al teoretizării conceptului de «semnificat unitar» îl constituie articolul *El estudio funcional del vocabulario (compedio de lexemática)*[5] în care Coşeriu fixează principiile generale ale lexematicii, care sunt, de fapt, principiile fundamentale ale structuralismului analitic[6]. El vorbeşte pe scurt aici de *principiul funcţionalităţii* căruia îi adaugă un important corolar referitor la semnificat – cel al semnificatului unitar – precum şi un corolar metodologic sau tehnic, acela al comutării (Coseriu 1978/1987: 222-224).

[4] Studiul, publicat mai întâi în germană (*Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*) în 1970, a fost reluat, în versiune spaniolă, în Coseriu 1977: 185-209.

[5] Redactat şi publicat iniţial în germană (în 1976) şi reluat în versiune spaniolă în Coseriu 1978/1987: 206-238.

[6] Patru la număr: a) *principiul funcţionalităţii* cu un important corolar referitor la semnificat – cel al semnificatului unitar – şi cu un corolar metodologic sau tehnic al comutării; b) *principiul opoziţiei* care are drept corolar metodologic analiza în trăsături distinctive; c) *principiul sistematicităţii* (sau al structurării sistemice); *principiul neutralizării*.

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

Conform acestui corolar, „pentru orice formă lingvistică distinctă, în gramatică şi în lexic, trebuie să se presupună în primul rând un semnificat unic, şi anume un semnificat unitar valabil pentru toate contextele în care apare forma respectivă şi care să poată justifica accepţiile acesteia ca fiind motivate prin determinări contextuale" (trad. noastră).

1.4. Însă locul în care Coşeriu consacră cele mai multe pagini semnificatului unitar îl reprezintă magistralele sale *Lecţii de lingvistică generală* (vezi Coşeriu 1981/2000: 173-181 şi 204-205)[7]. Într-o caracterizare făcută structuralismului, savantul vede în semnificatul unitar – cum deja am observat mai sus – corolarul imediat al principiului funcţionalităţii, cu referire la problema formelor omofone. Pentru mai multă rigoare, Coşeriu simte nevoia unor precizări suplimentare: „În această privinţă, trebuie să distingem între *semnificat unic* şi *semnificat unitar* şi, paralel, între *polisemie* şi *variaţie semantică*" (*ibid*.: 173; cf. şi Coseriu 1977: 187).

La fel, cele afirmate implicit de Aristotel în *Metafizica* şi în *Respingerile sofistice* îi servesc şi aici lui Coşeriu ca punct de plecare: „Semnificatul unei forme anumite poate, prin urmare, să nu fie «unic», deoarece există forme polisemice (forme care au mai mult de un semnificat); dar orice semnificat de limbă – atât un semnificat «unic», cât şi fiecare din semnificatele unei forme polisemice – trebuie interpretat ca semnificat «unitar»" (Coşeriu 1981/2000: 174). Urmează iarăşi precizări importante, cum este şi aceasta: „Un «semnificat unitar» – insistăm asupra acestui lucru – nu este un punct: este o zonă de semnificaţie delimitată de limbă" (*ibid*.: 175).

În continuare, Coşeriu apreciază că există „trei tipuri de semnificat unitar" pe care, dovedind o capacitate excepţională de a surprinde esenţa mecanismelor lingvistice, le semnalează şi le caracterizează în linii generale, ilustrând clasificarea sa tripartită cu exemple luate preponderent nu din domeniul lexicologiei (eventual al lexematicii) – unde faptele ne sunt mai la îndemână –, ci din acela mai dificil (sub acest aspect) al gramaticii:

(a) La primul tip: „semnificatul unitar cuprinde sau «conţine» accepţiile; adică fiecare accepţie (sau variantă semantică) este acest semnificat unitar plus o determinare contextuală". Este, pe cât se pare, cel mai frecvent tip de semnificat unitar, putând fi evidenţiat, bunăoară, în cazul valorilor timpurilor

[7] Urmăm aici traducerea românească a celebrelor *Lecciones de lingüística general* (1981), acestea din urmă reprezentând o versiune mult modificată şi îmbunătăţită (practic, rescrisă în totalitate) a prelegerilor ţinute în Italia de Coşeriu în perioada 1968-1971. Încă de atunci, chiar în ediţia originară italiană, sunt discutate cele patru principii amintite şi se face referire la semnificatul unitar (Coseriu 1973: 89-92), numai că exemplificările sunt mai puţine şi nu se face o clasificare a tipurilor de semnificat unitar.

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

din sistemul verbal romanic. În acest sens, Coşeriu alege imperfectul spaniol, ale cărui numeroase valori se pot reduce la valoarea unică de „prezent inactual" vs „prezent actual" (*ibid*.: 175-176)[8].

(b) La al doilea tip: semnificatul unitar este „un semnificat de bază, caracteristic anumitor întrebuinţări, [care] justifică celelalte tipuri de variante, cu toate că nu le «conţine» propriu-zis". Este destul de frecvent şi acesta, iar Coşeriu se opreşte, pentru exemplificare, la diminutivul din spaniolă, trăgând concluzia că, în pofida valorilor „emoţională", „expresivă", „ironică" sau „afectivă", în realitate, valoarea de bază a diminutivului poate fi doar aceea de „«diminuare intrinsecă», opusă «diminuării extrinseci» exprimate prin intermediul unor adjective ca *pequeño*" (*ibid*.: 176-179)[9].

(c) La al treilea tip: semnificatul unitar „«conţine» accepţiile sale (adică constituie baza fiecăreia din ele), dar în acelaşi timp tipurile de accepţii se comportă ca şi când ar fi dispuse într-o anumită ordine, în aşa fel încât, ca şi în cazul anterior, dacă unul se exclude, se trece la următorul". Este şi cazul reflexivului în spaniolă (dar, parţial, şi în alte limbi) pe care Coşeriu îl dă ca exemplu pentru acest ultim tip (*ibid*.: 179-181)[10].

2. Cercetând acum sfera semantică a unui cuvânt special al limbii noastre, voi lăsa deoparte – cu bună ştiinţă, după cum am anunţat – chestiunile teoretice înfăţişate mai sus. Cu toate acestea, urmărind desfăşurarea analizei mele din partea a doua, cititorilor nu le va fi greu să anticipeze concluziile pe care le voi aduna în partea a treia.

2.1. În opera sa de căpătâi, *Român, românesc, România* (ediţia I – 1983; ediţia a II-a – 2004, ediţia a III-a – 2008), Vasile Arvinte s-a ocupat de cele trei cuvinte din titlu, atât din punct de vedere fonetic (latura expresiei), cât şi din punct de vedere semantic (latura conţinutului), arătând cum au evoluat acestea în ambele privinţe. În cele ce urmează, mă va interesa doar cuvântul *român*, şi chiar şi acesta doar sub aspect semantic.

[8] O demonstraţie similară, dar extinsă, special dedicată timpurilor verbale din limbile romanice, face Coşeriu într-un curs (repetat de-a lungul anilor '60), *Das romanische Verbalsystem*, predat la Universitatea din Tübingen şi publicat (abia) în 1976 (vezi Coseriu 1976/1996: 46-51).

[9] Despre problema diminutivelor în concepţia lui E. Coşeriu, voi publica în curând un articol aparte.

[10] Un discipol al lui Coşeriu (din prima generaţie), Nelson Cartagena, a aplicat aceste idei ale maestrului său într-o teză de doctorat. În prologul acesteia (scris în 1969), Coşeriu remarcă bunele rezultate la care a ajuns elevul său tocmai prin identificarea „semnificatului unitar" în cazul diverselor construcţii reflexive ale gramaticii limbii spaniole (vezi Coseriu, *Prólogo*, în Cartagena 1972: 9-11).

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

2.1.1. Oricine poate verifica rapid care sunt semnificaţiile cuvântului în cauză, consultând, de pildă, DEX sau MDA, dicţionare din care va afla că – dincolo de sensul de bază (semnificaţia „etnică") ce se referă la apartenenţa la o anumită comunitate idiomatică (deci, determinată istoric) – *român* mai înseamnă şi 'creştin ortodox', şi 'ţăran' (şi în sensul de 'iobag'), dar şi 'bărbat' (inclusiv 'soţ'), şi (*nota bene!*) 'om în general'.

2.1.2. Cum s-a ajuns la acest polisemantism? Pentru mai toate semnificaţiile din listă, cartea lui Vasile Arvinte oferă explicaţiile de rigoare însoţite de suficiente şi incontestabile argumente (pe care nu le voi mai reda aici[11]). Lipseşte justificarea ultimei accepţii ('om în general'), pe care, de altminteri, cercetătorul invocat nici nu o ia în consideraţie[12]. De altfel, nu ştiu să i se fi dat vreo explicaţie până acum. Nu am descoperit nicio încercare de acest gen în lucrările parcurse. Deşi figurează la finalul înşiruirii în dicţionare şi deşi nu a stat în atenţia specialiştilor, această semnificaţie este foarte importantă (din perspectiva mentalului implicat), oferind şi cheia înţelegerii modului în care i s-au asociat cuvântului *român* şi alte semnificaţii (eventual, conotaţii).

2.2. Aşadar, cum se explică semnificaţia de 'om în general'? Ei bine, explicaţiile sunt de natură lingvistică (ţinând de o anumită „deontologie" a limbajului) şi putem extrage şi în acest caz (ca în atâtea altele) o idee din înţelepciunea pe care ne-a împărtăşit-o cu generozitate Eugeniu Coşeriu: „În multe limbi, sunt socotiţi şi numiţi «vorbitori» numai cei care *vorbesc* limba respectivă, adică numai cei care *ştiu să vorbească*, iar cei care *nu vorbesc* limba sunt «nevorbitorii», sunt «muţii», cei care *bolborosesc*, sunt «barbarii». […] Şi, când se spune despre aceşti vorbitori că sunt oameni, cum se spune, de exemplu, în limbile bantu, se spune, în realitate, tocmai că *bantu* înseamnă «oamenii», pur şi simplu, ceilalţi sunt «neoamenii». Se face, deci, această identificare între limbaj, în general, şi o limbă, ceea ce înseamnă nu numai că limbajul – ceea ce ştim cu toţii – se prezintă în mod necesar sub formă de limbă, ci că fiecare din aceste limbi este pentru vorbitorii ei – şi pentru vorbitori, în general – limbajul pur şi simplu, modul în care această comunitate a interpretat lumea şi o oferă ca lume universală tuturor celorlalte comunităţi" (Coşeriu 1994: 183)[13].

[11] Vezi, pentru acestea, Arvinte 2004: 79-101; cf. şi *ibid*.: 60-62.

[12] O aminteşte, totuşi, într-o notă de subsol, alături de celelalte valori (vezi Arvinte 2004: 87).

[13] Interesantă este, în acest sens, şi observaţia lui Marius Sala referitoare la limba quechua („singura limbă oficială sud-americană care a avut, în epoca precolumbiană, rolul unei limbi de civilizaţie"): indienii care o vorbesc au numit-o *runa-simi*, adică 'limba oamenilor' (Sala 2006: 44).

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

Tot cu ajutorul lui Coşeriu înţelegem cum trebuie interpretată corect o „anecdotă" care circulă prin manualele de (sau introducerile în) lingvistică (vezi, de pildă, Graur 1972: 5-6), amuzându-i pe unii, dar fără să fie însoţită de o explicaţie justă (adică, de „poanta" ei). Se povesteşte că marele romanist Hugo Schuchardt ar fi intrat în vorbă, la un pahar de vin, într-o cârciumă, cu un ţăran italian care, auzind că domnul din faţa sa ştia multe limbi, i-a cerut să-i spună cum se zice la «pahar» în cutare sau cutare limbă. Aflând răspunsurile, ţăranul a replicat: „Ma quello che è, è un *bicchiere*!" („Dar ceea ce e [de fapt], e un *pahar*!"). Care este însă sensul grav şi profund al acestei istorioare? Coşeriu ne lămureşte în felul următor: „…se înţelege că celelalte limbi, limbile străine, pentru vorbitorul naiv, sunt numai nomenclaturi, mai mult sau mai puţin arbitrare, şi că limba adevărată, limba care corespunde esenţei lucrurilor este limba proprie, naţională" (*ibid*.: 184).

Deocamdată, am înţeles de ce – pentru vorbitorul român, bunăoară – un cuvânt precum *om* exprimă mai bine esenţa umanului („faptul-de-a-fi-om"), decât, să zicem, it. *uomo*, fr. *homme*, sp. *hombre*, germ. *Mensch*, engl. *man* etc. Dar de ce *român* înseamnă şi 'om în general'? Ca să răspundem la întrebare, trebuie să introducem în discuţie şi ideea de «istoricitate». Într-un articol excelent (la bază, o conferinţă), *Limbajul şi înţelegerea existenţială a omului actual* (1967), Coşeriu completează ideile de mai sus în felul următor: „…în lumea modernă este mult mai rară decât în Antichitate identificarea limbii istorice cu limbajul în general. Vorbitorul ingenuu al epocii noastre poate continua să-şi considere propria limbă superioară altora; poate continua să creadă că limba vorbită de el corespunde esenţei înseşi a lucrurilor mai bine decât o fac alte limbi; dar vorbitorii de limbi străine nu mai reprezintă pentru el «muţii», «nevorbitorii», «barbarii»: pur şi simplu vorbesc *alte* limbi. Prin intermediul recunoaşterii altor limbi, omul a devenit conştient de propria istoricitate, iar apartenenţa la o comunitate lingvistică este pentru el ceva esenţial. Drept urmare, prin limbaj, omul a ajuns la istoricitatea sa; şi chiar a făcut din limbaj un simbol al acestei istoricităţi: comunităţile idiomatice s-au transformat în *popoare* sau *naţiuni*" (Coşeriu 2009: 154).

Dacă înseşi cuvintele limbii tale exprimă esenţa lucrurilor, atunci, cu atât mai mult, denumirea membrilor comunităţii de care aparţii exprimă esenţa omului, idealul uman, omul universal, omul „aşa cum trebuie să fie". În consecinţă, cel identificat ca fiind *român* devine superior *veneticului* („veneţianului"), *liftei* („lituanianului"), *turcului*, *ungurului*, chiar *látinului*/*létinului* ('catolic/eretic') ş.a.m.d. Românul (în sens generic) s-ar opune, deci, tuturor acestora tocmai prin calităţile sale deosebite, iar limba conservă o asemenea atitudine. Prin urmare, „termenul" *român* a preluat şi o parte din încărcătura semantică „pozitivă" a cuvântului *om* şi, din nume

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

propriu, *român*[14] a ajuns şi nume comun, exprimând esenţa, adică universalul. Şi cum este *omul în general*, adică (mai corect spus) *omul universal*? Este, după cum spuneam, *aşa cum trebuie să fie*, are *numai calităţi*[15].

Nimic depreciativ nu intră în sfera semantică a cuvântului *român*, ca venind dinspre viziunea vorbitorului român. Iată de ce semnificaţia 'iobag' pe care o înregistrează acelaşi cuvânt trebuie pusă pe seama altora. O demonstrează şi Vasile Arvinte (invocându-l şi pe G. Bonfante): „De cele mai multe ori, transformarea numelui etnic în apelativ cu sens social peiorativ s-a realizat în cadrul comunităţii lingvistice a poporului dominator" (Arvinte 2004: 87).

2.3. Nu insistăm aici asupra semnificaţiei etnice şi nici asupra celei religioase (de 'creştin ortodox'). Ne interesează însă celelalte valori. După cum am văzut, în afară de 'om în general', *român* înseamnă 'bărbat' şi 'soţ'. După părerea mea, şi aceste semnificaţii se justifică tot prin „contaminarea" cu semnificatul „pozitiv" al cuvântului *om*. Numai că, mergând în profunzime, trebuie să facem (în cazul cuvântului *om*, şi nu al cuvântului *român*!), în planul semnificatului în cauză, o distincţie „calitativă": 'omul în general' are, ca seme, pe de o parte, (a) 'bunătatea/omenia', pe de altă parte, (b) 'curajul/bărbăţia'.

2.3.1. Prima valoare, cea de 'omenie' se datorează, probabil, influenţei creştinismului[16]. Referindu-se chiar la termenul *omenie*, Ovid Densusianu aprecia (în 1925) că acesta a cunoscut o evoluţie semantică aparte. Un asemenea derivat de la *om* ar reprezenta dovada „că în sufletul românului a trăit viu sentimentul de înţelegere a vieţii altora, de preţuire a semenilor, e mărturia unei concepţii etice superioare de care ai noştri nu au rămas streini. Aceasta reiese şi din forma înrudită *a omeni*, care a primit însă o accepţie specială şi e proprie numai dacoromânei" (*apud* Brâncuş 2004: 136).

[14] Dacă s-ar aplica şi la noi o regulă pe care o găsim în ortografia altor limbi, ar trebui să scriem, firesc, cu majusculă, Român (şi German, Francez, Rus etc.). Însă, pentru a nu face confuzii, trebuie să avem în vedere aici constatarea lui Coşeriu, potrivit căruia numele de neam, precum şi cele de familie sau de popoare „se aplică în mod global ansamblului, dar nu şi membrilor" (Coşeriu 2004: 281). Mai mult decât atât, „numele propriu poate «dezvolta» un apelativ identic din punct de vedere formal dacă este nume al *unui obiect*, pentru a desemna «clasa» obiectelor ce denumesc individual cu «acelaşi» nume (sp. «*las Marías*» [Mariile]), iar dacă este nume al unui ansamblu, pentru a desemna individual pe fiecare dintre membrii acestuia (sp. *un turco* [un turc])" (*ibid*.: 282).

[15] Şi Grigore Brâncuş notează că „în orice limbă e posibil ca cuvântul prin care e denumit omul să fie folosit şi cu semnificaţia «persoană care se remarcă prin calităţi morale deosebite, mai ales prin cinste şi corectitudine»" (Brâncuş 2004: 135).

[16] „Această valoare semantică superioară a lui *om* [i.e. 'omenie', n.m. C.M.], derivată probabil din preceptele creştinismului, trebuie să fi apărut foarte devreme, înainte de separaţia dialectală a românei comune" (Brâncuş 2004: 136). Pentru evoluţia semantică a lat. *homo* (influenţat şi de v.gr. *ánthropos*), inclusiv pentru nuanţele apărute datorită creştinismului, vezi Meillet 1965: 276-278.

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

2.3.2. Cea de-a doua examinată aici, 'bărbăţia', trebuie să fi fost (raţional şi cronologic vorbind) cea dintâi, de fapt. Dacă ne raportăm la limba latină, atunci vom observa că aceasta (la fel ca şi alte limbi indo-europene) avea doi termeni ce denumeau omul → *homo* şi *vir*: „Primul [*homo*] era termenul generic păstrat în toate limbile romanice, al doilea [*vir*], care nu s-a conservat, avea şi sens militar, denumea soldatul, purtătorul de armă, războinicul" (Brâncuş 2004: 132)[17].

Româna a păstrat, totuşi, un derivat de la *vir*, *-i*, pe *vârtute* (< lat. *virtus*, *-utis*, de unde şi fr. *vertu*), însemnând 'putere, vigoare, curaj' (cf. şi v.gr. *andreía* 'bărbăţie, curaj' < *anér* 'bărbat'; vezi diferitele implicaţii la Meillet 1965: 273, unde este discutat şi modul în care lat. *virtus* a fost afectat de v.gr. *areté*).

Dispărând *vir*, *-i*, termenul generic *homo* va fi câştigat şi ceva din înţelesurile celui dintâi[18]. Aşa se explică de ce, în limba populară, *om* cunoaşte o serie de particularizări semantice:

- *om* cu sensul de 'bărbat', în opoziţie cu *femeie* (opoziţie de sex);
- *om*, cu sensul de 'soţ' (cf., pentru franceza populară, şi Meillet 1965: 277-278)[19].

2.3.3. La rigoare, dacă semnificatul lingvistic exprimă (în calitatea sa de concept) universalul şi dacă universalul este legat obligatoriu (după cum ne învaţă Aristotel) de necesar, atunci ne putem întreba ce anume defineşte esenţa omului, care este calitatea *sine qua non* ce condiţionează plasarea unor indivizi în «clasa omului», care este raţiunea (*quid*-itatea) pentru care numim *om* omul.

2.3.3.1. Definind «omul», filozofia ne-ar spune că este „fiinţa raţională" sau „fiinţa cuvântătoare" (adică dotată cu *lógos*, ce înseamnă, deopotrivă,

[17] Pentru logica aparte a limbajului (diferită de cea a ştiinţei) şi pentru problema neutralizării opoziţiilor fonetice, gramaticale şi lexicale (în cazul acestora din urmă, chiar privitoare la «om», cu exemple din mai multe limbi), vezi Coşeriu 2000: 203-211.

[18] Redăm şi o presupunere interesantă menţionată de G. Brâncuş în cvasi-exhaustivul său articol dedicat cuvântului *om*: „Restrângerile semantice succesive ale acestui cuvânt [i.e. *om*] ar susţine ipoteza, lansată de multă vreme, că, la origine, latinescul *homo* avea un sens foarte general, desemna pe «locuitorul pământului», fiind legat de *humus* «pământ, sol» (pe care limbile romanice nu l-au conservat probabil din cauza sinonimiei cu *terra*); cu acest sens de maximă generalitate, *homo* s-ar fi aflat în opoziţie cu *caelites* «locuitori ai cerului, zei" (Brâncuş 2004: 133). Pentru o opoziţie asemănătoare – aş adăuga eu –, vezi şi cuvintele cu care vechii greci desemnau oamenii: *ἀνθρωπος* 'omul simplu, pământean' şi *βροτός* 'omul în ipostaza de zeu' (cf. şi Meillet 1965: 275).

[19] Sensuri pe care *homo* le dezvoltase încă din latina dunăreană, după cum o atestă o serie de inscripţii balcanice; şi italiana populară, şi franceza populară prezintă aceleaşi semnificaţii speciale ale lui *uomo*, respectiv *homme* (cf. Brâncuş 2004: 132-133). Să se observe, de asemenea, că, din perspectiva femeii (şi după cum se întâmplă, de obicei, în lumea animalelor, *à propos* de raportul dintre femele şi masculi, în cazul împerecherii), cel care merită să devină soţ este cel care se dovedeşte „mai bărbat" decât alţii.

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

‘raţiune’ şi ‘limbaj’) ori „animalul politic (şi social)”, ori, eventual (cum ar cere şi antropologii), „fiinţa bipedă” ş.a.m.d. Numai că, iată, creându-şi şi transformându-şi limba, simplul vorbitor nu prea ţine seama de filozofie sau de ştiinţă, bazându-se în delimitarea realului pe intuiţie.

2.3.3.2. Intuiţia vorbitorului comun nu are în vedere, în cazul cuvântului *om* (adică al semnificatului/conceptului[20] acestuia), nici inteligenţa, nici socialul, nici mersul biped (şi, pesemne, nici bunătatea) ca atribute necesare ale «omului». Trăsătura determinantă pare să fie «bărbăţia», în sensul de ‘curaj’ sau de ‘putere fizică/vigoare’. Desigur, este o viziune mai degrabă misogină, nedreaptă[21], însă nu în totalitate. Intuiţia aceasta (dusă la extrem, totuşi) este atestată, pentru un grai românesc, de Traian Herseni: „În Ţara Oltului, *om* propriu-zis se chema numai bărbatul, nu şi femeia, dar numai *bărbatul însurat*, nu şi feciorul sau băiatul, iar din bărbaţii însuraţi, de regulă numai cei «în puterea vârstei», nu şi moşnegii sau bătrânii” (*apud* Brâncuş 2004: 133).

Ziceam că perspectiva nu este în totalitate nedreaptă, întrucât ideea de «bărbăţie», în viziune românească, a încetat demult să se refere exclusiv la bărbaţi. Într-un material dedicat sărbătoririi lui Al. Graur (la împlinirea vârstei de 85 de ani), Ion Coja a dovedit că o formulă precum *bărbat bătrân* contrazice normele limbii române: „Aşadar, în «concepţia» limbii române esenţa *bărbatului* este *bărbăţia*, adică nu masculinitatea, apartenenţa la sexul masculin, ci bărbăţia, forţa, vigoarea, curajul” (vezi *Bărbat bătrân?*, în Coja 2003: 347-351).

De vreme ce bătrâneţea este asociată cu slăbiciunea (nu doar cu înţelepciunea), am avea de-a face cu o contradicţie în termeni, cu o incompatibilitate logico-semantică. Mai mult decât atât, în româneşte se poate spune *femeie bărbată*, iar verbul *a îmbărbăta* şi adverbul *bărbăteşte* se aplică foarte bine şi în cazul femeilor, copiilor etc. Până şi câinii pot fi „mai bărbaţi” (cum găsim în *Mioriţa*).

2.4. Din tot acest complex semantic al cuvântului *om*, în termenul *român* s-a fixat, mai curând, noţiunea de «bărbăţie», decât cea de «omenie». Să vedem

[20] Coşeriu avertizează undeva (în eseul *Omul şi limbajul său* [1968]) că, deşi limbajul exprimă în mod propriu doar conceptualul, „«conceptual» nu înseamnă încă «raţional» sau «logic» şi reducerea faptului lingvistic sau a celui conceptual la logosul raţional este o simplificare arbitrară a lui «ceea ce se poate spune» (*dicibile*, *λεκτόν*), a logosului în totalitatea sa” (Coşeriu 2009: 45).

[21] Până şi Aristotel (condus de concepţia sa teleologică, potrivit căreia natura caută continuu să se perfecţioneze) putea greşi. Iată cum prezintă Pierre Aubenque această idee aristotelică şi, mai ales, cum o comentează: „…femelele nu sunt decât masculi neputincioşi, fiinţe vii incapabile să-şi realizeze forma în chip plenar, pentru că materia în ele nu a fost suficient «dominată de principiul demiurgic». Fericit eşec al Naturii cel care dă naturilor prilejul şi mijlocul de a se perpetua!” (Aubenque 1998: 303-304).

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

dacă se poate demonstra şi prin fapte o atare idee, altfel spus, dacă în conştiinţa simplului vorbitor, *român* înseamnă şi ‘viteaz/curajos’.

M-am oprit la un exemplu din literatură, deoarece literatura veritabilă, ca şi limbajul, exprimă esenţa, fiind – cum îi plăcea lui Coşeriu să o definească – aprehensiunea (sau intuiţia) universalului în faptul concret. Cred că Emil Gârleanu, în scurta naraţiune *Un viteaz* (publicată în 1908)[22] surprinde tocmai acest aspect. Într-o încleştare armată, din timpul Războiului de Independenţă (1877), un foarte tânăr ofiţer turc (un „başbuzuc”) rezistă eroic, de unul singur, în faţa călăraşilor români. Dovedeşte o îndârjire şi o pricepere ieşite din comun, luptând atât cu hamgerul, cât şi cu revolverul. În cele din urmă, pentru a nu fi prins de români, îşi ucide calul, iar acesta, în cădere, îl striveşte şi pe el, omorându-l pe loc. Vitejia lui reuşeşte să stârnească admiraţia românilor într-o aşa măsură, încât unul dintre cei răniţi în confruntare, sângerând încă, „îşi scăpă gândul printre dinţi: – Straşnic *român* [subl. aut. E.G.], măi băieţi, mă!...”.

Este uimitor (şi, totuşi, explicabil) cum, în faţa unei calităţi atât de preţuite (fie că-i zicem *curaj* sau *vitejie*, fie că o numim *bărbăţie*), celelalte semnificaţii ale cuvântului *român* se anulează şi nu mai contează că cineva este, din punct de vedere etnic, turc, şi nu român, că îţi este (chiar prin tradiţie) duşman, şi nu prieten, că este musulman, şi nu creştin ortodox… Pentru omul simplu, plecat de acasă pe front, tânărul ofiţer turc capătă, într-o străfulgerare involuntară a gândului, dimensiunea omului aşa cum trebuie să fie, ca întruchipare a curajului şi a demnităţii.

2.5. Până la acest punct, ne-am mişcat în interiorul propriei limbi. A fost vorba, preponderent, de o viziune românească surprinsă în semnificaţiile cuvântului cercetat. Ne putem întreba însă dacă termenul *român* are/a avut vreo semnificaţie (sau măcar o conotaţie) pozitivă la confruntarea cu o viziune „din afară”. Am văzut deja că străinul este privit cu ostilitate sau cu dispreţ şi că denumirea etnică aferentă este marcată negativ (vezi *venetic*, *liftă* etc.). Şi am remarcat că la fel ne-au tratat (şi ne tratează încă?) străinii pe noi (vezi *român* cu sensul de ‘iobag’). Oare există vreo limbă în care *român* (sau *Romanian*, *Roumain*, *rumano* etc.) să aibă, bunăoară, semnificaţia de ‘viteaz’ sau ‘curajos’? Greu de crezut…

2.5.1. Cunoaşterea „lucrurilor” (şi a ideilor/opiniilor despre „lucruri”) intervine adesea în funcţionarea şi devenirea lexicului. Coşeriu a dovedit convingător că anumite determinări ale desemnării prin intermediul „lucrurilor” pot conduce la o fixare a semnificatului în planul normei unei limbi (vezi Coseriu 1977: 105). Ca *român* să ajungă sinonim cu *viteaz/curajos* în vreo

[22] În Emil Gârleanu, *Scrieri alese*, vol. II, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1963, p. 16-19.

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

limbă, ar fi trebuit să le stârnim străinilor admiraţia prin faptele noastre de cutezanţă, aşa cum, de pildă, strămoşii noştri daci deveniseră în ochii grecilor antici „cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci” (Herodot).

Se găsesc, probabil, perioade în istoria oricărui popor caracterizate prin acţiuni îndrăzneţe/temerare. M-aş raporta la acelaşi moment istoric, dar emblematic pentru români, Războiul de Independenţă de la 1877, şi la modul în care o anumită stare de spirit generată de acesta a fost reflectată în conştiinţa românilor şi, ca atare, şi în literatură. Imortalizând artistic clipele în care, prin lupte crâncene, românii au dovedit lumii întregi un eroism incredibil, Vasile Alecsandri exclama în poezia *Odă ostaşilor români* (scrisă chiar în acel an): „Mi-am văzut visul cu ochii, de-acum pot să mor ferice! / Astăzi lumea ne cunoaşte: *Român zice, Viteaz zice”*. Iată cum *român*, sub presiunea contextului istoric, ajunge echivalent cu *viteaz*! Să le fi recunoscut străinii, cândva, românilor, ca virtute specifică, şi curajul sau vitejia? Aşa lasă să se înţeleagă Alecsandri[23]. Sau să fie la mijloc doar proiecţia poetului nostru care, într-o împrejurare specială, identifica în nucleul semantic al cuvântului *român* o „semnificaţie” latentă, actualizând-o? În realitate, este nevoie de mult mai mult ca o astfel de semnificaţie să fie asociată unui etnonim (cum este *Roumain*, bunăoară) în limba celor care aparţin altei comunităţi idiomatice. Este nevoie de o permanenţă a curajului în manifestările unui popor pentru a conduce la aşa ceva.

Dacă avem în vedere modul (constant) în care ne-am prezentat în faţa popoarele vecine, atunci n-ar trebui să ne mire următoarea observaţie a lui Lazăr Şăineanu referitoare la denumirea *vlah/valah* (cu care ne desemnau străinii): „Interesantă e accepţiunea de «păstor» a numelui etnic *valah*, creşterea vitelor fiind principala ocupaţiune a românilor […]. Astfel, în documentele sârbeşti de după 1250, *vlah* însemnează numai «pecurarius» […] Păstorii nomazi se numesc în general în Grecia *βλάχοι*…” (Şăineanu 1999: 392)[24].

2.5.2. În acest sens, mi se pare instructivă chiar etimologia termenului *brav*, cuvânt cu o istorie spectaculoasă. Provine (după părerea celor mai mulţi specialişti, vezi Arvinte 2004: 89, Sala 2006: 80), în ultimă instanţă, din gr. *barbaros* (şi el, se pare, venind, la rându-i, dintr-un sumerian *barbar* ‘străin’;

[23] Poate că Alecsandri înregistra astfel (măcar) perspectiva (de moment?) a francezilor, pe care îi cunoştea atât de bine. Cine nu-şi aminteşte excelenta sa bucată în proză, *Balta-albă*, în care utiliza motivul persanului sau al călătorului străin, dându-se drept un „zugrav franţez”? În orice caz, într-o atare situaţie ar fi vorba, de fapt, de cunoaşterea limbii (la Alecsandri) vs cunoaşterea „lucrurilor” (la francezi).

[24] Alte popoare au avut de suferit, în limba altora, o depreciere şi mai puternică a numelui. De pildă, originea cuvântului *sclav* (< lat. *sclavus*) vine chiar de la denumirea slavilor (din rândul cărora, în vechime, au fost luaţi, în special de către vikingi, foarte mulţi robi); cf. şi engl. *slave* ‘rob’.

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

după alţii, ar însemna chiar în greceşte ‘bâlbâit’, cf. şi lat. *balbus*). *Barbaros* se folosea pentru a-i desemna pe cei care nu erau greci (adică nu vorbeau greceşte). Apoi, trecând în latină, *barbarus* i-a denumit pe cei care nu erau romani[25]. Dacă în sec. al XI-lea (la prima atestare) sp. *bravo* însemna ‘fioros, sălbatic’, iată că din sec. al XVI-lea a început să însemne ‘viteaz’ şi chiar ‘bun’. Traseul urmat de acest cuvânt până a ajuns în româneşte este următorul: lat. *barbarus* > sp. *bravo* > it. *bravo* > fr. *brave* > rom. *brav*. Este curios cum de tocmai „străinul”, „bâlbâitul”, cel dispreţuit sau urât, a ajuns să fie etalonul pentru «bărbăţie/curaj». Surprinzător[26], dar (după cum am arătat) complet justificabil datorită unor condiţii istorice speciale.

2.6. Nimic mai firesc, aşadar, decât faptul că *român* semnifică în limba noastră ‘bărbat’ sau ‘om plin de virtuţi’, cu referire la membrii poporului român. Dar există şi momente de graţie în care se poate trece – ca aspiraţie sau ca ideal al vorbitorului obişnuit – dincolo de determinarea istorică (nemaicontând cum am caracterizat noi, mai mult sau mai puţin obiectivi, propriul neam, firea acestuia, sau cum au făcut-o şi alţii, inventariindu-ne şi defectele). În acele clipe, orice om cu calităţi, orice om ajuns „cum trebuie să fie” (ori „cumsecade”, cum ar zice Sadoveanu[27]), indiferent de originea sa etnică, poate fi numit *român*. Şi, într-adevăr, cunoaştem cazuri de străini care au devenit şi s-au dovedit mai români decât mulţi români. Pe de altă parte, calitatea aceasta a curajului mai supravieţuieşte pe alocuri, în sufletele unor români adevăraţi. Poate că ar trebui mai des, vorba imnului, „*să dăm dovezi la lume / Că-n aste mâni mai curge un sânge de roman*”. Astfel încât, şi în limba altora, numele *român* să însemne (sau măcar să evoce) şi trăsături pozitive[28].

[25] Vasile Arvinte a remarcat că în comunitatea lingvistică romană au funcţionat o vreme opoziţiile: *romanus – barbarus*, apoi *lingua romana – lingua barbara*, *Romania – barbaricum* (Arvinte 2004: 89).

[26] După cum surprinzător poate părea ca un derivat de la *bărbat* (la origine, în latină, *barbatus* ‘purtător de barbă’), şi anume *bărbăţie*, să nu mai marcheze masculinitatea (apartenenţa la sexul bărbătesc), exprimând, pur şi simplu, vigoarea ori curajul.

[27] Vorbele lui Sadoveanu (puse în gura unui personaj ce-i dă sfaturi unui tânăr) ilustrează o deontologie universală: „Fă-te şi tu ce-i putea, dar mai ales *un om cumsecade* să te faci” (*La noi în Viişoara*). Consider că această „*cumsecădenie*” ori acest *a fi cum-se-cade* trebuie interpretat drept ‘a fi cum trebuie, a fi cum este necesar să fie’.

[28] Chiar dacă nu am făcut întotdeauna precizările necesare, vreau să-mi asigur cititorii că nu am confundat niciun moment planul realităţii (al lucrurilor) cu cel al limbii (al semnificatelor). În pofida faptului că m-am referit uneori şi la trăsăturile/ocupaţiile/obiceiurile reale ale poporului român sau ale românilor (care, neîndoielnic, pot lăsa urme în limbă), ceea ce am avut în vedere au fost *semnificaţiile* cuvintelor analizate.

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

3. Să vedem acum în ce măsură conceptul de «semnificat unitar» aduce o mai mare clarificare cu privire la relaţiile din interiorul sferei semantice a cuvântului *român*. Indubitabil, acest termen este unul polisemantic, prezentând (1) o semnificaţie etnică; (2) o semnificaţie religioasă (‘creştin ortodox’); (3) o semnificaţie socială (peiorativă: ‘iobag’); (4) ‘om în general’ şi (5) ‘bărbat’.

3.1. După cum am arătat deja, ultimele două semnificaţii, (4) şi (5), se explică prin înglobarea conţinutului cuvântului *om* (descendentul lat. *homo*) în conţinutul cuvântului *român*. Tocmai faptul că sunt înregistrate ambele semnificaţii reprezintă în sine o dovadă, întrucât se confirmă astfel logica particulară a limbajului[29]. Problema semnificatului unitar se pune în momentul în care apar şi alte accepţii în privinţa cărora trebuie să hotărâm dacă se cuvine să le tratăm drept semnificaţii de limbă sau nu[30]. În cazul de faţă, se observă că, atunci când vorbim despre accepţii, precum ‘curajos’ sau ‘viteaz’, ale cuvântului *român*, semnificatul unitar (corespunzând primului tip din clasificarea lui Coşeriu, vezi *supra*, **1.4.**) este ‘bărbat’[31], singurul care justifică accepţiile în cauză.

[29] Referindu-se la fenomenul neutralizării, Coşeriu susţine că acesta „are importanţă teoretică, pentru înţelegerea limbajului în general şi a limbilor, deoarece dezvăluie o logică specifică a limbajului, diferită de logica propriu-zisă şi de logica ştiinţelor. În logică, în ştiinţe şi în limbajele ştiinţifice, este valabil principiul contradicţiei, fapt pentru care opoziţiile între termenii de acelaşi nivel au forma următoare: A|non-A. Cu alte cuvinte, un lucru ori este «A» ori este «non-A» şi nu poate fi atât «A», cât şi «non-A». În schimb, în gândirea lingvistică (nu în gândirea prin intermediul limbajului, ci în gândirea intuitivă care creează şi care, în fond, *este* limbajul) nu e valabil acest principiu: «non-A» poate fi deopotrivă «A», deşi nu invers («A» nu poate fi de asemenea «non-A»). Astfel, *ziuă* este «non-noapte» dar şi «non-noapte + noapte»; *om* este «non-femeie» şi deopotrivă «non-femeie + femeie», adică «fiinţă umană în general»; singularul este «non-plural» şi de asemenea «non-plural + plural», adică termenul extensiv pentru întreaga opoziţie de număr etc., în timp ce *noapte*, *femeie*, «pluralul» nu pot îngloba «contrariile» lor (Coşeriu 1981/2000: 204).

[30] Să reamintim principiul lui Coşeriu: „...trebuie să distingem de la început şi în mod constant între «semnificatul» propriu-zis şi «accepţie», între semnificatul funcţional autonom – sau «semnificatul de limbă» – şi «semnificatul de vorbire», între «semnificatul constant» şi «semnificatul ocazional». Ceea ce, fără îndoială, în practică este mult mai dificil decât a admite anticipat polisemii de orice fel” (Coşeriu 1981/2000: 175).

[31] Semnificatul unitar ‘bărbat’ justifică, la rigoare, şi aşa-zisa „semnificaţie” de ‘soţ’ pe care o găsim consemnată în dicţionare tot în dreptul cuvântului *român*. Referindu-se la soţ, o femeie poate spune fie „bărbatul meu”, fie „omul meu”, fie „românul meu” (pentru cea din urmă sintagmă, vezi suficiente atestări la Arvinte 2004: 51-52). Simpla prezenţă a posesivului indică faptul că este nevoie mereu, în acest caz, de o determinare suplimentară (un context minim); avem de-a face, aşadar, mai degrabă, cu o accepţie contextuală (chiar dacă aceasta este atât de frecventă), şi nu cu o semnificaţie propriu-zisă.

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

Cineva ar putea obiecta că cele afirmate de mine constituie doar o ipoteză (cf. şi Munteanu 2012: 30-39) şi că nu am furnizat suficiente dovezi pentru a demonstra că una dintre accepţiile termenului *român* ar fi şi aceea de 'viteaz'. La o căutare mai atentă, cred că ar fi descoperite mai multe citate ilustrative. Până atunci, iată încă un context extras dintr-un basm cules (dar şi rescris) de Petre Ispirescu, în care cuvintele evidenţiate ne scutesc de orice comentarii suplimentare: „Cu aceşti voinici se întovărăşi şi *un om verde,* ***pui de român****, ştii colea*, care auzise de făgăduinţa împăratului şi venise să-şi încerce şi el norocul. Porniră, deci, cu toţii, îşi aleseră un loc aproape de groapă şi se puseră la pândă. Pândiră o zi, pândiră două, pândiră mai multe zile, şi nu se întâmplă nimic. Iară când fu într-una din zile, cam după asfinţitul soarelui, pe când era de rând *viteazul nostru* să pândească, ieşi balaurul din groapă şi se îndreptă către voinicii cari dormeau pe lângă foc" (Petre Ispirescu, *Balaurul cel cu şapte capete*)[32].

3.2. Să presupunem, totuşi, că nu am fi avut la îndemână decât povestirea lui Emil Gârleanu (cu titlul semnificativ *Un viteaz*). Dacă acel călăraş român ar fi exclamat „Straşnic *român*, măi băieţi, mă!" în faţa actului de curaj (şi de pricepere militară) dovedit de un alt român, o atare încadrare nu ne-ar fi atras atenţia prea mult. Oare a greşit (lingvistic vorbind) românul rostind acele cuvinte? Coşeriu ar fi spus că vorbitorul are întotdeauna dreptate, iar lingvistul trebuie să vadă în ce sens are dreptate vorbitorul... Dar, în episodul relatat mai sus, ce anume a făcut ca „bariera" semnificaţiei etnice să fie trecută, ce anume a justificat (dincolo de semnificatul unitar precizat) acea etichetare?

În conformitate cu cele expuse la **2.2.**, putem deduce (din afirmaţiile lui Coşeriu) că – cel puţin la nivel de universalii posibile – în devenirea istorică a umanităţii pot fi identificate două perspective ce au la bază raportul NOI (ca popor) vs CEILALŢI, aşa cum apare acesta reflectat în felul în care NE *numim* în opoziţie cu CEILALŢI:

(α) Perspectiva „primitivă" şi intolerantă, adică (dacă se poate spune aşa) „NOS-centrică", ce se vădeşte în faptul că denumirea poporului (sau a membrilor acestuia) este (sau provine din) termenul pe care respectiva comunitate idiomatică îl foloseşte pentru a desemna omul (fiinţa umană în general); vezi exemplul deja amintit referitor la populaţia (şi limbile) *bantu* (*supra*, **2.2.**), dar şi altele (de pildă, cf. ţig. *rom*, care înseamnă 'om', după DEX);

(β) Perspectiva modernă şi „generoasă"/tolerantă, ce se vădeşte în aceea că – deşi limbile conţin deja şi un termen aparte pentru «om» – denumirea

[32] Acest citat este valoros (dincolo de faptul că atestă relaţia contextuală dintre termenii *român* şi *viteaz*) şi pentru că indică echivalenţa semantică dintre *român* şi *om* în anumite situaţii. Din câte ştim, în limba română expresia curentă este „român verde", şi nu „om verde".

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

etnică poate ajunge să se refere şi la om în general, ba, mai mult, să permită, până la un punct, nu doar referirea la NOI, ci şi la CEILALŢI. Este şi cazul limbii noastre, în care cuvântul *român* are un bogat conţinut semantic, format din diverse semnificate unitare ce pot justifica diverse accepţii contextuale.

În concluzie, o situaţie cum este cea relatată în manieră artistică („povestită", dar nu şi complet inventată, pe cât se pare) de către Emil Gârleanu se explică, pesemne, tocmai ca o consecinţă a unei viziuni de tip (β).

BIBLIOGRAFIE

Arvinte, Vasile, 2004, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bacău, Editura „Egal".

Aubenque, Pierre, 1998, *Problema fiinţei la Aristotel*, Bucureşti, Editura Teora.

Brâncuş, Grigore, 2004, *Istoria cuvintelor. Unitate de limbă şi cultură românească*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*.

Cartagena, Nelson, 1972, *Sentido y estructura de las construcciones pronominales en español*, Publicaciones del Instituto Central de Lenguas, Universidad de Concepción.

Coja, Ion, 2003, *Îndreptarea îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Iaşi, Editura Junimea.

Coseriu, Eugenio, 1973, *Lezioni di linguistica generale*, Torino, Editore Boringhieri.

Coseriu, Eugenio, 1977, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Editorial Gredos.

Coseriu, Eugenio, 1979/2004, "***το ἕν σημαίνειν***. Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles" (1979), în Eugenio Coseriu, *Der Physei-Thesei-Streit. Sechs Beiträge zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Herausgegeben von Reinhard Meisterfeld, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2004, p. 63-71.

Coseriu, Eugenio, 1987, *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional* [1978], Segunda edición revisada, Madrid, Editorial Gredos.

Coşeriu, Eugen, 1994, *Prelegeri şi conferinţe (1992-1993)*, ca supliment al publicaţiei *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iaşi.

Coseriu, Eugenio, 1996, *El sistema verbal románico* [1976], México [sic!], Siglo XXI Editores.

Coşeriu, Eugeniu, 2000, *Lecţii de lingvistică generală* [1981], traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chişinău, Editura Arc.

Coşeriu, Eugeniu, 2004, *Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii*, ediţie în limba română de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Coşeriu, Eugeniu, 2009, *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, Antologie, argument, note, bibliografie şi indici de Dorel Fînaru, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)

Coşeriu, Eugeniu, 2011, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Ediţie nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, Versiune românească şi indice de Eugen Munteanu şi Mădălina Ungureanu, Cu o prefaţă la ediţia românească de Eugen Munteanu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Graur, Al., 1972, *Lingvistica pe înţelesul tuturor*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.

Meillet, A., 1965, „Le nom de l'homme" [s.a.], în A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* [tome I], Paris, Librairie Honoré Champion, 1965, p. 272-280.

Munteanu, Cristinel, 2011, „Pentru o justă înţelegere a conceptului de «semnificat» la Eugeniu Coşeriu", în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, Tom LI (2011), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2012, p. 259-276.

Munteanu, Cristinel, 2012, „Despre o «semnificaţie pierdută» a cuvântului *român*", în *Analele Universităţii „Dunărea de Jos" din Galaţi*, Fascicula XXIV, Anul V, Nr. 1 (7), *Lexic comun/Lexic specializat*, Galaţi, Editura Europlus, 2012, p. 30-39.

Sala, Marius, 2006, *Aventurile unor cuvinte româneşti*, vol. I, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Şăineanu, Lazăr, 1999, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranziţiunea sensurilor* [1887], Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi indice de Livia Vasiluţă, Timişoara, Editura de Vest.

Vilarnovo Caamaño, Antonio, 1993, *Lógica y lenguaje en Eugenio Coseriu*, Madrid, Editorial Gredos.

Cristinel MUNTEANU
Universitatea „Constantin Brâncoveanu" din Piteşti

BDD-V2862 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:47:34 UTC)